

De åndelige øvelser

BOGESSAY. Viden og faglighed diskrediteres som aldrig før. Kundskab og oplysning er forvandlet til marketing. Dannelse og historisk indsigt er bolværk mod ufornuften og dumheden der truer en mentalitetsændring i hele uddannelseskulturen.

ALEXANDER CARNERA
Skribent og forfatter.

For en generation siden havde de fleste højere læreranstalter med respekt for sig selv en indføring i videnskabsfilosofi og teori. Dette er ikke længere nogen selvfølge. I forbindelse med de forestående nedskæringer på universiteterne i Danmark, overvejer man at nedlægge fagområder om filosofiens historie. Det er karakteristisk at vi efterhånden lever i en ret historieløs tid. At gå i kritisk dialog med fortiden er ikke gangbar mønt i en tid hvor uddannelsesinstitutioner er blevet afhængig af kortsigtet nytteeffekt. Rækken af reformer der skyller ind over gymnasier og universiteter er styret af en økonomisk strategi med fokus på job og erhvervsliv. Det kortsigtede projektuniversitet er ved at erstatte dannelsesidealet om at forskning og undervisning skal kunne bidrage med ukendte måder at tænke, lokalisere og løse konkrete samfundsproblemer på.

To nyligt udgivne bøger giver os en god forståelse for vigtigheden af at udfolde et rigt sprog for dannelse, at uddannelse må bygge bro til en dannelsesstanke, til et menneskesyn, en livsundren og en kritisk tænkning.

INTELLEKTUELT OG MORALSK FORDÆRV

I *Hvad är antikens filosofi?* argumenterer den franske idéhistoriker Pierre Hadot (1922–2010), mangeårig professor ved Collège de France, for at lige siden Sokrates og Platon og frem til kristendommens udspring, har filosofien taget sin begyndelse i en særlig livsmåde. Antikkens filosofi handler, ifølge Hadot, om at forandre sig som menneske og udvikle sin karakter gennem opøvelsen i at kunne tænke på egen hånd. Gennem en omhyggelig historisk dialog og tolkning, viser han hvordan forskellige skoler, bevægelser og idéer i antikkens græske og romerske filosofi sigtede mod ét og samme mål: at gøre det muligt at opnå lykke gennem at forandre menneskets måde at opfatte og leve i verden på.

Hadots tænkning finder samklang i *At ville noget med nogen*: Filosofiske og samtidskritiske fragmenter om dannelse og pædagogik, forfattet af Steen Nepper Larsen (f. 1958), lektor i pædagogik ved Danmarks Pædagogiske Universitet. I sit syn på pædagogik fremhæver Nepper Larsen dannelsen som en på én gang nysgerrig opdagelse og kritisk karakterudvikling:

«Dannelse er friheden til at gå på opdagelse i og bidrage til den sociale cirkulation af viden. Dannelse er en invitation til at deltage i den fælles samtale på tværs af tid og rum, iværksætte nysgerrige undersøgelser og stimulere til at forstå og fortolke alt det, der er til og endnu ikke er færdigt med sig selv – og at få oparbejdet mod til og mulighed for at tænke og kreere det, der endnu ikke er. Dannelse er frem for alt, øvelse, øvelse, øvelse.»

Nepper Larsen trækker i sin pædagogik på samme grundforståelse af filosofi som Hadot, men han ser endvidere den filosofiske tilgang som afgørende for vores forståelse og udvikling af læring og uddannelse i praksis. Den filosofiske pædagogik er en aktiv, kritisk pædagogik der prioriterer selvstændigt tænkende samfundsborgere. Men lige fra børnehaven til universitetet er vi nå vidne til «et paradigmeskift fra indholdsorientering til resultatorientering». Uddannelsesreformer har flyttet fokus «fra det 'internt' dan-

nende, oplysende, vidensudviklende, myndiggørende, sansedvidende, nysgerrigt undersøgende, natur-opdagende, demokratiserende, legende, socialt» til de «'eksterne', det vil sige økonomisk funderet og arbejdsmarkedsrettet.»

Konsekvensen er, ifølge Nepper Larsen, at det er skolen og universiteterne der skal tjene samfundet. Ingenting får længere lov at have en værdi i sig selv. Alt måles på den eksterne nytteværdi, primært sikret gennem uddannelsens eller fagets strategiske beskrivelser, der sørger for at sende de rigtige signaler til de «rigtige aftagere». Resultatet er et væld af kombinationsuddannelser spækket med nye smarte ord der lader den faglige og uddannelsesmæssige kvalitet i stikken. Nepper Larsen kalder denne udvikling for «økonomisk autisme», og hævder at den rækker udover uddannelsesstederne og ind i kunst og kulturliv. Heller ikke kunstværker, kulturformer og udstillede genstande får lov at være hvad de er i kraft af sig selv, mener han, men uddyber desværre ikke hvad det vil sige at noget «har en værdi i sig selv».

Også Hadot konkluderer i sin bog med at dagens universitet «har en tjanande stillning». I dag «utbildar vi tjänstemän» skriver han. «Det handlar inte längre, som under antiken, om att bilda människor till just människans yrke». Uden evnen til selvstændig dømmekraft risikerer vi intellektuelt og moralsk fordærv, hævder Hadot.

DANNELSE ER SELVOVERSKRIDELSE

På tysk hedder dannelse *Bildung*, der har etymologiske rødder i de latinske ord *formatio* og *imago*. Begrebet synes at spørge: Til hvilket forbillede (*Vorbild*) skal vi dannes? «Vi lever i Bildungsbetegnelse slipstrøm», skriver Nepper Larsen. «Vi er 'dømt' til at tilegne os og fortolke dets vildtforgrenende historie: Dagligt bliver vi mindet om, 'hvad jeg er' (de formelle kvalifikationer); men dannelse drejer sig om andet og mere, nemlig: 'hvem jeg er' (den radikale åben- og foranderlighed).»

Den faglige begrundelse for uddannelse er forvandlet til managementsfloskler.

Hvis vi i dag taler om «filosofi» er det fordi grækerne opfandt ordet *philosophia*, som betyder «kærlighed til visdom», og denne tradition blev ført videre til middelalderen og derefter til den moderne epoke. Men man overtager ikke bare en tradition som forbillede, fordi nogen har sagt det. Man forholder sig til den for at kunne stille spørgsmål til egne værdier og hvordan man selv skal leve og tænke. Hadot betoner hvordan valget af livsmåde og verdensbillede ikke er som et slutpunkt på den lære der er blevet lagt frem, men hører til dens begyndelse og indgår i et komplekst vekselspil mellem kritisk reaktion på eksistentielle holdninger. For antikken var filosofi en form for sjælelig vejledning, forstået som en konkret øvelse i hvordan man forholder sig til sine egne motiver, handlinger, følelser og tanker.

Mod slutningen af 300-tallet koncentrerer næsten al filosofisk virksomhed i

Athen i de fire skoler som grundlægges af Platon (Akademiet), Aristoteles (Lykeion), Epikur (Haven) og Zenon (Stoa). Disse får en indflydelse på dannelsesstænkningen, der rækker langt udover egen samtid, helt op til i dag, hvor Nepper Larsen kan skrive at «mennesket forholder sig aktivt til verden, det sociale og til sin egen formningsproces. På én gang formes det og er (selv-)formende».

At dannes handler om at blive mere end sig selv, at få øje på andre og andet end sig selv. At uddanne og danne sig er en livgivende proces, der, ifølge Nepper Larsen, handler om «at blive ført ind i det fremmede [og] at blive en fremmed for sig selv». Uanset om det handler om at knække koden i en tekst eller spille en ny akkord på en guitar er der tale om en irreversibel proces hvor man ikke længere ser på verden på samme måde. Man er blevet en anden.

Dannelse handler om at udvikle et kritisk sprog for hvordan vi forstår og erkender og hvorfor, uden at gøre de konstruerede kategorier til en legitimerende sovepude. Et kritisk sprog for dannelse tager højde for at vi «sætter værdier *mens* vi lever, og vi kastes ind i begivenheder, som vi ikke selv har intenderet endelige kan løsgøre os fra».

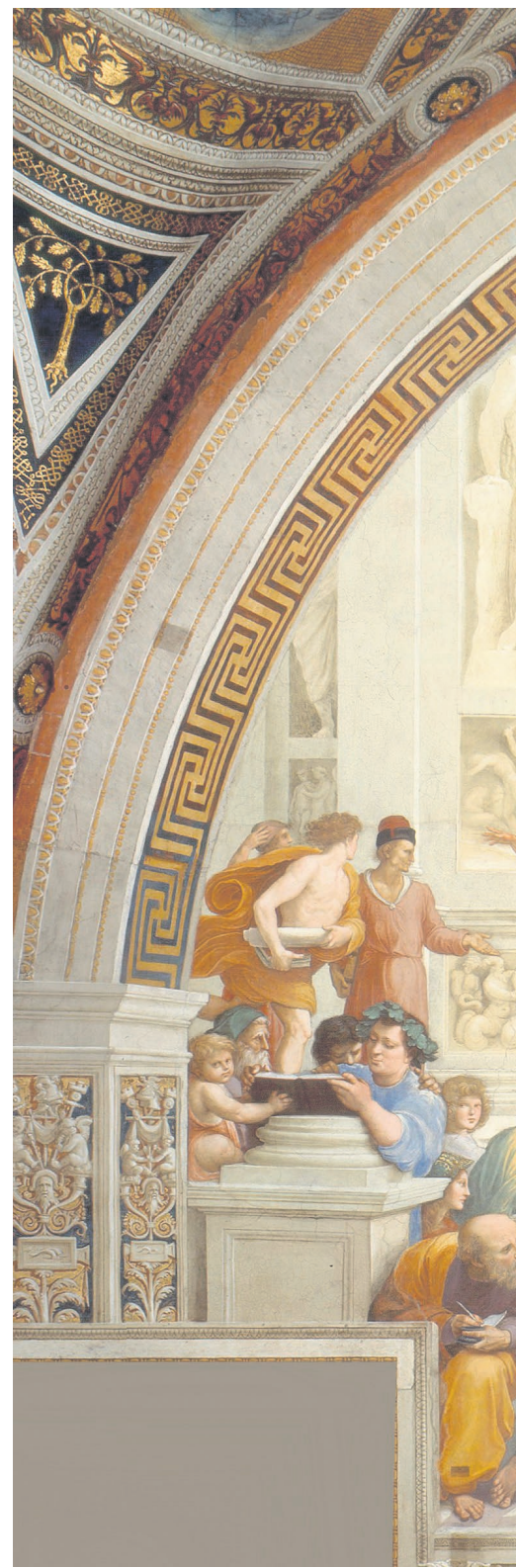
Nepper Larsen giver et eksempel fra sin tid som højskolelærer, hvor han sammen med eleverne skabte et nysgerrigt, generøst laboratorium i retorik, samfundsfag og filosofi, præget af åbne eksperimenter, noget der peger frem mod læring som et levende værksted. Men bortset fra dette ene alternativ, savner jeg at Nepper Larsen forsøger at komme praktikerne i møde med stærke udfoldet pædagogiske eksempler. Vi får kun en ensidig kritisk hammer der banker nedover siderne.

Nepper Larsens måde at kritisere på tager afsæt i en kombination af Adornos negative dialektik og Nietzsches værdikritik. Han har i mange år ført dette program igennem, blandt andet i sine artikler i *Information*. Der fungerer den negative kritikform godt, men i bogform, hvor man må forvente et selvstændigt bidrag, bliver destruktion i længden bare anstrengende. Destruktionen må følges op af konstruktion, af noget skabende.

DET KONTEMPLATIVE LIV

Hadot omtaler Platons akademi som en art mesterlære. Med inspiration fra den sokratiske dialog handlede det ikke så meget om at lægge et stof frem, som at lade et stof blive til. Kendt er den sokratiske metode hvor kundskab ikke er noget der overtages som en færdig pakke, men at lære sig noget gennem måden der stilles spørgsmål på. Tiltalen fra individ til individ handler om at stille spørgsmål til sig selv og egne værdier, mener Hadot. At være en autoritet er ikke det samme som at være autoritær, men et spørgsmål om at kunne bruge sig selv. At gøre stoffet til sit eget er et eksempel på en årvågen tænkning.

Nok var der divergerende forestillinger om lærepunkter og idéer i Platons akademi, men der var en fælles livsmåde næret af en fri kritisk dialogform. Begæret efter kundskab var aldrig et teoretisk eller abstrakt anliggende, men forbundet med en kundskab som vælger og som vil det gode, det vil sige «et sinnelag i hvilket tanke, vilja og begær sammenfaller». Dialogerne handlede ikke om at

«informera», men at «forma», at forvandle den enkelte gennem det at lære at tænke. Hadot kalder med Platon dette for «det kritiske øgonblikket» for et menneske. Den åndelige øvelses træning af tanken udtrykker tankens modning. Læreren praktiserer samtalen som «den dialektiske øvningen», ikke kun «en øvelse i fornuft», men i «livsvalet» og i «det kontemplative livet».

DECENTRERINGENS KUNST

Også Nepper Larsen vil væk fra den læringsideologi der siger «vi skal lære at lære». Det handler snarere om at tage den vanskelighed på sig som karakteriserer enhver proces for dygtiggørelse, forståelse og løsning. I dag holdes læringen på plads i en mål/middel-optik styret af strategiske interesser – mine, dine, erhvervslivets, institutionens, magtens – og abstrakte sociale konstruktioner. Konsekvensen er forudsigelighed og sikkerhed. Hvad der mere end nogensinde er brug for, er at kunne flytte fokus fra sig selv og sine beskrivelser til det konkrete møde mellem iagttagelse og genstand, og på en intelligent måde få genstanden i tale. At studere er at overraskes og gennem denne overraskelse fortsætte opdagelsen. Nepper Larsen kalder dette for «decentreringens kunst». Denne kunsten flytter opmærksomheden fra læringsideologi til en faglighed der går ud på «at afsøge mellemrummene mellem det, genstanden vil os og kan betyde for os, og det, vi kan tåle og formå at tænke uden at forfalde til at bruge samtidens flosler». Denne begivenhed er først og fremmest «et mellemværende, vi altid – og som endnu levende og tilblivende mennesker – må have med verden og værkerne».

Med inspiration fra Sennett om håndværksmæssig dygtighed, følger han op